

DUMITRU BRĂȚIANU AND THE EUROPEAN DEMOCRATIC COMMITTEE OF LONDON(1851-1853)

Remus Tanasă

PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: After the European „springtime of peoples”, London acquired the reputation of an international centre for the activities of conspirational groups aiming to launch a pan-European revolution.

In June 1850, Giuseppe Mazzini, had formed the Central European Democratic Committee (the London Committee), an association that was gathering together some of the leading republicans, radicals or revolutionaries, that have fled from their countries after the defeat of the 1848-1849 revolutions. The new association was supposed to be composed of independent national committees, working for a united and independent national (republican) state at home, while co-operating in an international umbrella organisation.

A year later, in June 1851, the Romanian Dumitru Brătianu had joined the London Committee. The purpose of the Romanians was to take part together with the other nationalities at the European revolution against the authority traditionally exercised by the dynastic governments, especially against the Habsburg and the Tsarist Empires, in favor of a national and institutional self-determination.

Keywords: revolution, exile, Risorgimento, nationality, liberty.

1. Introducere

Eșecul revoluțiilor din anii 1848-1849 a forțat pe mulți dintre protagoniști să se refugieze în exil pentru a scăpa de eventualele persecuții sau încarcerări și, nu în ultimul rând, pentru a continua demersul revoluționar. Cei mai mulți dintre pașoptiștii români, atât cei moldoveni cât și cei munteni, și-au continuat activitatea în exil, mai ales în capitalele din Occident, alături de alți revoluționari europeni, nevoiți, la rândul lor, să aleagă calea exilului, în urma revoluțiilor eșuate din propria țară. Atmosfera epocii o găsim descrisă de unul dintre protagoniștii istoriei moderne a României, Ion Ghica: „un mare număr de valahi, care aruncați pe pavajul Parisului și Londrei, fără căpătâi, fără ocupații, cu mulțimea de învinși ai revoluțiilor poloneză, italiană, germană, maghiară și franceză, s-au făcut adepți ai teoriilor lui Mazzini, Ledru-Rollin și Louis Blanc”¹.

Regrupându-se în exil, aceștia vor relua vechile legături încheiate încă dinainte de „primăvara popoarelor”, încercând să facă front comun împotriva principalilor opozanți ai mișcărilor revoluționare din toată Europa: Marile Puteri și sistemul politic care întreține status-quo-ul continental.

2. Protagonii Comitetului de la Londra

Acestea au fost unele dintre premisele care au contribuit la formarea Comitetului Central Democrat European (CCDE), în iunie 1850, la Londra. Alte variante cunoscute sunt „European Democratic Committee”, în engleză, și „Comité Démocratique Européen”, în franceză. În unele documente apare adăugat și adjectivul „central” („European Central Democratic Committee” sau „Central Committee of the Democracy of Europe”).

¹ Ion Ghica [G. Chanoi], *Dernière occupation des principautés par la Russie*, Paris, J. Dumaine, 1853, pp. 3-4.

Inițiatorul proiectului a fost italianul Giuseppe Mazzini, căruia i s-au alăturat francezul Alexandre Ledru-Rollin, germanul Arnold Ruge și polonezul Albert Darasz. Dintre aceștia, primii trei vor avea un rol mai pronunțat în activitatea CCDE. În numărul din 15 octombrie 1851 al ziarului „La Révolution”, condus de Xavier Durrieu (1814-1868), unul dintre redactori, Hennett de Kesler, preciza în introducerea manifestului semnat de Dumitru Brătianu în numele Comitetului Național Român și adresat Comitetului Central Democratic European că răspunsul de adeziune al românilor se datora compatibilității ideilor acestora cu „ideile politice și sociale, expuse cu atâta căldură de mandatarii comitetului, Ledru-Rollin, Mazzini și Ruge”, numele polonezului Darasz nefiind amintit².

Într-o a doua etapă, Comitetului de la Londra i se va alătura românul Dumitru Brătianu, și se va încerca cooptarea revoluționarilor maghiari, în special a lui Lajos Kossuth³. Liderul maghiar nu se va alătura Comitetului de la Londra deoarece, după cum aprecia istoricul Eugenio Kastner, lui Kossuth „ideile umanitariste ale lui Mazzini i se păreau prea generale spre a fi practice, [iar] manifestele Comitetului său prea gălăgioase pentru a avea succes într-o cauză care ar fi trebuit să fie pregătită printr-o acțiune clandestină”⁴. Atitudinea lui Kossuth este confirmată și de scrisoarea adresată de Arnold Ruge lui Dumitru Brătianu din noiembrie 1851: „[Kossuth] nu vrea să supună Ungaria nici unui congres European”⁵.

În schimb, românii au intrat în componența Comitetului de la Londra prin persoana lui Dumitru Brătianu⁶. Adeziunea oficială la Comitetul Democratic de la Londra a urmat etape cunoscute: în aprilie 1851, D. Brătianu ajunge la Londra; la 10 mai a fost consemnată cererea formală de adeziune; din 18 iunie a început polemica dintre D. Brătianu și Daniel Iranyi⁷, în legătura cu evenimentele din anii 1848-1849 din Transilvania, dezbateri care a avut loc în presa din Franța; la sfârșitul lunii iunie cei patru membri ai Comitetului au adresat un manifest către „populațiile Române”⁸, pentru ca la 11 septembrie să fie publicat răspunsul Comitetului (Național) Revoluționar Român cu privire la manifestul adresat românilor de către Comitetul de la Londra⁹.

Comitetul de la Londra și-a desfășurat activitatea timp de trei ani, între 1850 și 1853, iar cel care a depus efort pentru a supraviețui atâta timp a fost chiar fondatorul organizației, Giuseppe Mazzini¹⁰. Tot italianul avea și statutul de „primes inter pares”, după cum nota Karl

² Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și cu radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, Cartea Românească, 1940, p. 77.

³ În august 1850, Mazzini îi trimite lui Kossuth, alături de manifestul Comitetului, și o scrisoare semnată și de ceilalți membri fondatori, prin care îi cerea maghiarului să adere la inițiativa revoluționară; în Franco Della Peruta, *I democratici e la rivoluzione italiana. Dibattiti ideali e contrasti politici all'indomani del 1848*, Milano, Feltrinelli, 1958, pp. 31.

⁴ Eugenio Kastner, *Mazzini e Kossuth. Lettere e documenti inediti*, Firenze, Le Monier, 1929, p. 21 și urm.

⁵ Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, *Corespondență*, S10/CCCXIII.

⁶ Nota lui C.A. Rosseti din 11 iunie 1851; în *Lui C.A. Rosseti (1816-1916). La o sută de ani dela naștere*, București, 1916, p. 215.

⁷ Polemica s-a purtat prin intermediul unor articole apărute în ziarul „La Presse” și publicate la Paris, în același an, de Henri Valleton, într-o broșură intitulată „Lettres hongro-roumaines”; în Alexanru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice. 1848-1877*, București, Cartea Românească, 2000, pp. 65-68; Anastasie Iordache, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, București, Paideia, 2003, pp. 130-137.

⁸ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, pp. 58-64.

⁹ Manifestul Comitetului Revoluționar Român și cel al Comitetului Central Democratic European sunt publicate în nr. 1 al „Republicii Române”, apărut la Paris în noiembrie 1851; singurul exemplar cunoscut al revistei (în limba română cu alfabet chirilic) se află în posesia Bibliotecii Academiei Române, fondul de Carte Rară (ex-fond Periodice), P.I.1345, pp. 89-99.

¹⁰ Fabio Bertini, *La democrazia europea e il laboratorio risorgimentale italiano. 1848-1860*, Firenze, Firenze University Press, 2007, p. 34.

Marx, care aprecia că „Mazzini era sufletul” Comitetului Democratic de la Londra¹¹, aprecierea dovedindu-se a fi corectă, dacă ținem cont de faptul că primul manifest al Comitetului, din 22 iulie 1850, tradus în limba engleză de revista „Red Republican” (7 septembrie 1850), a fost prezentat de traducător, William J. Linton, drept „Manifestul lui Mazzini”¹².

În perioada de după „primăvara popoarelor”, Mazzini se bucura de un deosebit prestigiu printre revoluționarii europeni, deoarece, pe lângă numeroasele sale articole sau broșuri publicate în mai multe limbi europene, avea trecute în „cazier” câteva demersuri conspirativ-revoluționare, a căror detalii erau cunoscute și apreciate în rândul mișcării revoluționare europene¹³. Însă, mai important, Mazzini fusese unul dintre triumvirii Republicii Romane¹⁴, care, deși a avut o existență efemeră, făcea din fostul triumvir unul dintre revoluționarii respectați ai „primăverii popoarelor”. În plus, italianul avea o rețea de contacte politice atât în Franța¹⁵ cât și în Anglia¹⁶.

Despre Mazzini, omul de stat austriac, Klemens von Metternich, consemna în memoriile sale: „mi-a fost dat să lupt cu cel mai mare dintre soldați, Napoleon. Am ajuns să pun de acord între ei împărați, regi și papi. Nimeni nu mi-a dat mai multe «bătăi de cap» decât un bandit italian: slab, palid, zdrențaros, însă elocvent precum furtuna, înflăcărat precum un apostol, viclean precum un hoț, dezinvolt precum un comediant, neobosit ca un îndrăgostit, [și] care are un nume: Giuseppe Mazzini”¹⁷.

Astfel se face că până în anul 1853, Mazzini a fost cel mai vizibil lider al revoluționarilor europeni¹⁸. După eșecul Comitetului, „steaua” sa va intra într-un con de umbră, datorită ascendentului moderaților asupra mișcării democratice din Europa și a influenței crescânde a noului revoluționarism, adică a socialismului internaționalist inspirat de Karl Marx¹⁹.

3. Culisele adeziunii românilor

Revoluționarii europeni de la 1848 au fost divizați nu doar din punct de vedere etnic, ci și ideologic, în cadrul propriei mișcări naționale. A fost vorba de diviziuni interne care, după eșecul „primăverii popoarelor”, au ieșit la suprafață violent, cu efecte decisive asupra istoriei europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste diviziuni au fost construite în jurul orientărilor ideologice diferite (republicani, monarhiști, liberali, socialiști) sau a metodelor de acțiune incompatibile (legaliști, revoluționari)²⁰.

¹¹ Karl Marx, Friedrich Engels, *The Great Man of Exile*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Collected Works*, vol. XI – 1851-1853, Londra, Lawrence & Wishart, 1979, p. 281.

¹² Salvo Mastellone, *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe*, Westport, Connecticut – Londra, Praeger, 2003, p. 157.

¹³ Giovanni Belardelli, *Mazzini*, Bologna, il Mulino, 2010, p. 158.

¹⁴ A se vedea Ivanoe Bonomi, *Mazzini triumviro della Repubblica Romana*, Torino, Einaudi, 1940.

¹⁵ Anne-Claire Ignace, *Il mito di Mazzini in Francia*, în Francesco Guida (coordonator), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, Roma, Carocci Editore, 2007, pp. 45-56.

¹⁶ Michele Finelli, *Mazzini e il mondo anglosassone: nuovi spunti di riflessione*, în Francesco Guida (coordonator), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa ...*, pp. 85-99.

¹⁷ Giuseppe Monsagrati, *Riflessioni sul europeismo di Giuseppe Mazzini prima e dopo il 1848*, în Francesco Guida (editor), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa...*, p. 31.

¹⁸ Giovanni Belardelli, *Mazzini...*, p. 173.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 174-176.

²⁰ Antonio D'Alessandri, *La questione d'Oriente e l'Europa. Nazionalismo, rivoluzione ed esilio dopo il 1849*, în Francesco Guida (coordonator), *Italia e Romania verso l'Unità nazionale*, București, Humanitas, 2011, pp. 32-49.

Liberalii precum Felicité Lammenais (1782-1854), fost colaborator-inspirator²¹ al lui Mazzini, nu erau de acord cu proclamațiile lui Ledru-Rollin, prea revoluționar în intenții²², și au dat naștere unei organizații concurente demersului lui Mazzini, numită Comitetul Latin sau, mai exact, Comitetul franco-ibero-italian. Acesta a fost fondat la Paris, din inițiativa lui Lammenais, și a avut o existență scurtă (a publicat un singur manifest, la 17 august 1851, și o anexă la manifest în ziarul „Il Progresso” din Torino, la 31 august din același an)²³.

Aceeași asociere a numelui lui Ledru-Rollin cu Mazzini, l-a îndepărtat pe acesta din urmă de colaborarea sa cu socialiștii europeni, în special, cu cei din Hexagon²⁴. În plus, cheia viziunii lui Mazzini, adică „principiul naționalităților”, a fost un motiv pentru a atrage aversiunea multor oameni de stânga, printre care și cea a lui Karl Marx²⁵.

Poate cea mai importantă cauză a eșecului practic al Comitetului, a constituit-o fricțiunea, mai mult sau mai puțin deschisă, dintre unii membri. Alăturarea a două personaje precum Mazzini și Ledru-Rollin, a cauzat și rivalitatea privind inițiativa revoluționară, fiecare fiind de părere că propria națiune ar fi trebuit să tragă semnalul insurecției europene²⁶. Dacă adăugăm acestei divergențe și faptul că Arnold Ruge prevedea că revoluția nu putea să fie declanșată decât de Germania²⁷, atunci tabloul fisurilor interne se conturează mai bine.

Nici exilul românesc nu a fost ferit de astfel de diviziuni, singura diferență notabilă fiind aceea că pașoptiștii români au polemizat între ei din cauza divergențelor asupra abordării ulterioare a demersului început la 1848: schimbarea dorită trebuia să aibă loc pe cale revoluționară sau pe cea diplomatică²⁸?

Favorabili metodei revoluționare au fost acei pașoptiști care au rămas cunoscuți sub denumirea de „liberalii roșii sau radicali”²⁹. Cei mai semnificativi reprezentanți ai curentului au fost Ion și Dumitru Brătianu, C.A. Rosetti sau, în unele chestiuni, Nicolae Bălcescu, deși acesta a murit în 1852. Cei în cauză, nu excludeau diplomația, dovadă fiind mai ales activitatea lor de după 1853, însă luau în considerare, sau, măcar pentru moment, dădeau prioritate metodei revoluționare³⁰.

Atitudinea față de Turcia³¹ și, în consecință, față de linia diplomatică a Marii Britanii și a Franței³², a constituit „mărul discordiei” al exilului românesc³³. Între 1848 și 1853,

²¹ Giovanni Belardelli, *Mazzini...*, p. 20; Denis Mack Smith, *Mazzini. L'uomo, il pensatore, il rivoluzionario*, (traducere, a treia ediție), Milano, Rizzoli, 2014, p. 28.

²² Franco Della Peruta, *I democratici e la rivoluzione italiana...*, p. 220.

²³ După cum susține istoricul Denis Mack Smith, în biografia sa despre Mazzini, existența Comitetului Latin „a bucurat atât pe Karl Marx, cât și Vaticanul, deoarece diviza și slăbea republicanii burghezi”, în Denis Mack Smith, *Mazzini. L'uomo...*, p. 121.

²⁴ Anne-Claire Ignace, *Giuseppe Mazzini et les démocrates français : débats et reclassements au lendemain du «printemps des peuples»*, în „Revue d'histoire du XIXe siècle”, nr. 36, 1/2008, p. 138.

²⁵ *Ibidem*, p. 140.

²⁶ George Ciorănescu, *România și ideea federalistă*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 31.

²⁷ Christine Lattek, *Revolutionary Refugees. German Socialism in Britain, 1840-1860*, Londra-New York, Routledge, 2006, p. 80.

²⁸ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, p. 63.

²⁹ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 55-62.

³⁰ Idem, *Ion C. Brătianu și liberalismul român*, București, Ed. Globus, 1993, p. 46.

³¹ C.A. Rosetti către Ion Ghica (11 mai 1849), în Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noui scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Socec&Comp, 1889, pp. 70-77.

³² Anastasie Iordache, *Ion Ghica. Diplomatul și omul politic*, București, Ed. Majadahonda, 1995, p. 109.

³³ „Nu trebuie să ne punem ca oameni care voesc răsturnarea nici unui stat din Europa”, Ion Ghica către N. Bălcescu (24 septembrie 1850), în Nicoale Bălcescu, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de Nicolae Cartoian, București, Editura Cooperativa, 1913, p. 46.

pașoptiștii radicali optau pentru o acțiune revoluționară, pe când Ion Ghica³⁴ sau Ion Heliade-Rădulescu propuneau negocierea diplomatică³⁵. Bălcescu a încercat să găsească o cale de a îmbina ambele opțiuni în folosul cauzei naționale, căutând a fi omul de legătură dintre tabăra revoluționară și cea diplomatică³⁶. Într-o scrisoare din 16 octombrie, Bălcescu afirma că pașoptiștii care se aflau la Paris erau „turco-fobi”³⁷, această atitudine afectând negativ imaginea cauzei românești printre oamenii de stat din Occident. De aceea, nu trebuia periclitată cauza românească prin declarații belicoase și lipsite de consistență reală: „le-am zis dar că nu e treaba noastră de a face propagandă nici pentru, nici contra Turcilor, ci o propagandă curat românească, națională”³⁸.

Un asemenea demers nu însemna că pașoptiștii trebuiau să uite tratamentul la care au fost supuși de către Marile Puteri și chiar de către Turcia: „cum oare, până acum nu ne-au privit toți ca revoluționari, și nu ne-au tratat astfel chiar și Poarta”³⁹?

De aceea, pașoptiștii trebuiau ca prin activitatea conspirativă să atragă atenția Marilor Puteri asupra „principiului naționalităților” și eventual să le convingă spre o rezolvare pe cale diplomatică a problemelor politice din Europa Orientală. Ipoteză imposibilă din cauza intereselor divergente din zonă. În aceste condiții, era nevoie de amenințarea revoluției: cu riscul „de a fi priviți ca anarhiști [revoluționari] de cabinete, trebuie să arătăm ca ei ne-au dovedit că nu mai putem aștepta nimic dela dânsese, ci din revoluție numai”⁴⁰.

Pentru ca o revoluție în Europa Orientală să fie percepută ca o potențială amenințare la adresa intereselor Marilor Puteri, exilul trebuia să fie unit și să pregătească terenul în Principate⁴¹; de aceea, scria Bălcescu într-o scrisoare din 26 noiembrie către Ghica, că prezența unui reprezentant al românilor în Comitetul de la Londra trebuia pregătită atent, pentru a crește credibilitatea pașoptiștilor atât în ochii oamenilor de stat, cât și în cei ai revoluționarilor europeni: „necazul lor pe mine [a pașoptiștilor radicali] vine și d’acolo că nu i-am lăsat să meargă la Londra. [...] Eu le-am zis că n’avem zor d’aceasta, că mai întâi să esistăm într’un fel și să luăm rădăcină în țară ca să nu mergem fără să avem nici un temei, nici o putere, să înșelăm și pe Mazzini și pe noi. Trebuie înainte de toate să reprezentăm ceva și, să putem ști ce ajutor putem face celorlalte popoare și ce lucrare proprie putem avea de la o vreme de mișcare”⁴².

În luna aprilie 1851, D. Brătianu întreprinde o serie de deplasări între Paris și Londra⁴³ pentru a lua legătura cu lordul Palmerston, dar și pentru a pregăti adeziunea la inițiativa Comitetului de la Londra. „Înarmat” cu două scrisori de recomandare, una adresată lui

³⁴ „Trebuie să luăm în mână stindardul național, lăsând cu totul la o parte pe cel revoluționar, căci numai astfel putem avea simpatia și sprijinul puterilor ce se găsesc să intre în lupta cu apăsătorii noștri”, Ion Ghica către C.A. Rosetti (30 ianuarie 1854), în Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, *Corespondență*, S40 (1) ILXI.

³⁵ Ioan Maiorescu (7 februarie 1849) aprecia că grupul de la Paris s-a împărțit în două „secte”: prima, din care făceau parte frații Brătianu, C.A. Rosetti și Ion V. Voinescu, susținea acțiunea energică și intransigentă față de Poarta Otomană; a doua, formată din frații Goleșcu, Vasile Alecsandri și Grigore Grădișteanu, dorea colaborarea cu guvernul otoman; în Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 170.

³⁶ Vasile Maciu, *Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu și C.A. Rosetti*, în „Revista de Istorie”, nr. 4, tom 27, 1974, p. 529.

³⁷ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 553.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 556.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Nicolae Bălcescu, *Opere. II. Scrieri istorice, politice și economice. 1848-1852*, ediție critică și note de Gheorghe Zane și Elena Zane, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1982, pp. 102-103.

⁴² Ion Ghica, *Amintiri din pribegia...*, p. 566.

⁴³ Scrisorile din 26 martie și 26 aprilie 1851 ale lui N. Bălcescu către I. Ghica, în *ibidem*, pp. 580-581 și 583-584.

Mazzini de către Edgar Quinet⁴⁴ și o alta adresată lui Ledru-Rollin de către Jules Michelet⁴⁵, D. Brătianu a făcut cererea formală de adeziune la 10 mai⁴⁶. După cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Ledru-Rollin către același Brătianu⁴⁷, activitatea revoluționară precum și cea diplomatică de până în acel moment, îl recomandau pentru a se alătura Comitetului ca reprezentant al românilor. Prin adresa din 19 iunie⁴⁸, D. Brătianu adera oficial.

4. Manifestul CCDE și manifestul Comitetului (Național) Revoluționar Român

La 26 iunie 1851, Comitetul de la Londra lansează manifestul adresat românilor. Textul fost publicat în ziarul „Italia e Popolo” din Geneva, la 2 iulie 1851, în ziarul „Il Progresso” din Torino, la 3 iulie 1851, și în „Le National” la 14 octombrie 1851, traducerea în limba română datorându-se „Comitetului Revoluționar Român de de la 1848” de la Paris care l-a tipărit la 29 iunie 1851⁴⁹; manifestul a mai apărut și în ziarele „La Presse”, „Le Siècle” și „L’Événement”⁵⁰. Din memoriile lui C.A. Rosetti aflăm că Ion Brătianu s-a remarcat pentru zelul propagator⁵¹, iar dintr-un raport austriac din 1851 descoperim că Cezar Bolliac a avut o contribuție decisivă în ceea ce privește tipărirea în românește a „1500 de exemplare din Adresa lui Mazzini către români”⁵².

Manifestul reprezenta de fapt un îndemn la colaborare între etniile oprimate din Europa Centrală și cea Estică, fiind un impuls înspre asociere în cadrul unei confederații dunărene⁵³. Apelul a fost precedat de observația dintr-un articol de-al lui Mazzini din „The Red Republican” (7 septembrie 1850), prin care blama tendința regională de hegemonie maghiară în detrimentul slavilor și al moldo-valahilor⁵⁴.

Revendicările teritorial-politice din zona Europei Orientale trebuiau să-și găsească rezolvarea după înfrângerea definitivă a celor două imperii care au înăbușit „primăvara popoarelor”, cel Habsburgic și cel Țarist, „după voința populațiilor, conform condițiilor geografice, afinităților de limbă, de tradiții și de aptitudini deosebite”⁵⁵.

Românii răspund printr-un manifest care poartă data de 11 septembrie 1851⁵⁶ și care a fost trimis de D. Brătianu membrilor CCDE la 24 septembrie. Comitetul Național (și Revoluționar) Român, prin pana lui D. Brătianu, își declară intenția de a colabora cu celelalte popoare din regiune: „astă dată vom fi uniți, vom fi împreună; unguri, slavi, greci, toți vor combate cu noi în sfânta croază a democrației. Căci ne vom lupta nu numai pentru noi, ci pentru dreptul tuturor”⁵⁷. Manifestul conține termenul de confederație, însă percepția acesteia

⁴⁴ Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, București, Așezământul Cultural „Ion C. Brătianu”, 1933, vol. I, pp. 262.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 261-262.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 265-266.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 262-263.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 267-268.

⁴⁹ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații...*, pp. 58-64.

⁵⁰ *Lui C.A. Rosetti (1816-1916)...*, p. 219.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento*, București, Paideia, 2006, p. 162.

⁵³ Manifestul „Către populațiile române”, în Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento...*, p. 278.

⁵⁴ Giuseppe Mazzini, *Scritti editi ed inediti*, vol. XLIII, Imola, Galeati, 1906-1943, p. 199 și urm.

⁵⁵ Manifestul „Către populațiile române”, în Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento...*, p. 277.

⁵⁶ „Manifestul Comitetului Revoluționar și Național Român către membrii Comitetului Central Democratice European”, în Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1969, pp. 91-96.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 93.

era neclară⁵⁸, elemente de cod civil⁵⁹ fiind incluse pentru a tutela libertatea de acțiune a fiecărei naționalități: „în asociația noastră fiecare soț se va bucura cu deplinătate de bunurile sale universale; se va angaja numai pentru ceea ce va depune. Va păstra fiecare propria sa individualitate și acția [acțiunea]”⁶⁰. Motivul unui asocieri limitate se datorează caracteristicilor distincte ale națiunilor din regiune: „naționalitățile noastre, mulțumită Domnului, sunt bine [de]osebite, bine caracterizate, cu tărie stăvilite”⁶¹. De aceea, intenția protagoniștilor a fost de a construi o „confederație a republicilor naționale din Europa”⁶².

Până în 1853, anul plecării lui D. Brătianu din Londra și cel al dezmembrării Comitetului, pașoptistul român a mai semnat și răspândit două manifeste: unul adresat românilor ardeleni din armata austriacă⁶³ și un al doilea, adresat locuitorilor din Principate⁶⁴. Ambele manifeste erau impregnate de același spirit europenist, favorabil unei Europe a națiunilor libere și contrar despotismului Marilor Puteri. La o analiză a textului ambelor manifeste, putem sesiza promovarea ideii de confederație, chiar dacă termenul nu este precizat explicit; din contra, în „Apelul către locuitorii din Principate”, reluând un paragraf din manifestul CCDE către români, se regăsește sintagma „pact federativ european”, trebuind însă a se înțelege însă ideea de confederație, scopul fiind acela al autodeterminării naționale⁶⁵ prin intermediul unei alianțe a națiunilor lipsite de libertate politică.

5) Concluzii

Activitatea CCDE și a diferitelor comitete naționale care au aderat la acesta, a constat îndeosebi în publicarea de manifeste, de apeluri insurecționale și revoluționare, în colectarea de fonduri pentru ajutorarea exilaților săraci. Comitetul de la Londra a fost lipsit de realism, dând dovadă de cecitate utopică atunci când dorea să lase impresia că era în stare să coordoneze iminenta revoluție europeană. Deși intențiile membrilor Comitetului au fost de a oferi un instrument de coordonare pentru diferitele nuanțe ale mișcării revoluționare din Europa, rezultatul a fost acela de a întări vigilența organelor europene de poliție.

Anul 1853 marchează îndepărtarea treptată a colaboratorilor români de modelul antropologic al revoluționarului inspirat de Mazzini, cu toate că idealismul consecvent al italianului a fost admirat și stimat în continuare⁶⁶. Românii au început să insiste mai mult asupra diplomației și să se dezică de metoda conspirației⁶⁷.

⁵⁸ „Confederația danubiană sau, de voiți, mai bine strânsa aliață a populilor de la Dunăre”, *ibidem*, p. 94. Nici C.A. Rosetti, într-o scrisoare adresată lui Jules Michelet în 1850, nu vedea cu ochi buni o (con)federație în zona dunăreană din cauza pretențiilor maghiare din zonă: „Dacă veți vrea să construiți Statele Unite ale Dunării, într-o federație ca cea a Elveției sau precum cea a Statelor Unite [ale Americii], nu veți obține alt rezultat decât un război de exterminare”, în Constantin A. Rosetti, *Correspondență*, ediție îngrijită, prefată, note și comentarii de Marin Bucur, București, Minerva, 1980, pp. 362-364.

⁵⁹ George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă...*, p. 42.

⁶⁰ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească...*, vol. I, p. 95.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Ion Ghica [G. Chanoi], *Dernière occupation des principautés par la Russie...*, p. 4.

⁶³ „Apel către românii ardeleni din armata austriacă” (1852); în Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. I, pp. 283-289.

⁶⁴ „Apel către locuitorii din Principate redactat de D. Brătianu în numele Comitetului Revoluționar Român” (10 septembrie 1852); în *ibidem*, pp. 289-301.

⁶⁵ „Naționalitatea, slobozenia, dreptate și frăție, aceste să le cerem”; în *ibidem*, p. 288.

⁶⁶ În 1872, anul morții lui Mazzini, Dumitru Brătianu îl elogiază pe italian printr-un articol publicat în ziarul „Românul”; în Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu...*, vol. II, 1943, pp. 282-289.

⁶⁷ Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin...*, pp. 91-94; Nicolae Corivan, *Din activitatea exilaților români în Apus*, București, Așezământul cultural „Ion C. Brătianu”, 1931, p. 9.

BIBLIOGRAPHY:

1. BĂLCESCU Nicolae, *Opere. II. Scrieri istorice, politice și economice. 1848-1852*, ediție critică și note de Gheorghe Zane și Elena Zane, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1982.
2. BĂLCESCU Nicolae, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de Nicolae Cartoian, București, Editura Cooperativa, 1913.
3. BELARDELLI Giovanni, *Mazzini*, Bologna, il Mulino, 2010.
4. BERTINI Fabio, *La democrazia europea e il laboratorio risorgimentale italiano. 1848-1860*, Firenze, Firenze University Press, 2007.
5. BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE, fondul de Carte Rară (ex-fond Periodice), P.I.1345.
6. BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE, Secția Manuscrise, *Corespondență*, S10/CCCXIII.
7. BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE, Secția Manuscrise, *Corespondență*, S40 (1) ILXI.
8. BOITOȘ Olimpiu, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și cu radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, Cartea Românească, 1940.
9. BONOMI Ivanoe, *Mazzini triumviro della Repubblica Romana*, Torino, Einaudi, 1940.
10. CIORĂNESCU George, *Românii și ideea federalistă*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
11. CORIVAN Nicolae, *Din activitatea exilaților români în Apus*, București, Așezământul cultural „Ion C. Brătianu”, 1931.
12. CORNEA Paul, ZAMFIR Mihai, *Gîndirearomânească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, vol. I+II, București, Editura pentru Literatură, 1969.
13. CRETZIANU Alexandru, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I+II, București, Așezământul Cultural „Ion C. Brătianu”, 1933-1934.
14. DELLA PERUTA Franco, *I democratici e la rivoluzione italiana. Dibattiti ideali e contrasti politici all'indomani del 1848*, Milano, Feltrinelli, 1958.
15. DELUREANU Ștefan, *Mazzini și românii în Risorgimento*, București, Paideia, 2006.
16. GHICA Ion [G. Chanoi], *Dernière occupation des principautés par la Russie*, Paris, J. Dumaine, 1853.
17. GHICA Ion, *Amintiri din pribegia după 1848. Noui scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Socec&Comp, 1889.
18. GUIDA Francesco (coordonator), *Dalla Giovine Europa alla Grande Europa*, Roma, Carocci Editore, 2007.
19. GUIDA Francesco (coordonator), *Italia e Romania verso l'Unità nazionale*, București, Humanitas, 2011.
20. IGNACE Anne-Claire, *Giuseppe Mazzini et les démocrates français : débats et reclassements au lendemain du «printemps des peuples»*, în „Revue d'histoire du XIXe siècle”, nr. 36, 1/2008.
21. IORDACHE Anastasie, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, București, Paideia, 2003.
22. IORDACHE Anastasie, *Ion Ghica. Diplomatul și omul politic*, București, Ed. Majadahonda, 1995.
23. KASTNER Eugenio, *Mazzini e Kossuth. Lettere e documenti inediti*, Firenze, Le Monier, 1929.
24. LATTEK Christine, *Revolutionary Refugees. German Socialism in Britain, 1840-1860*, Londra-New York, Routledge, 2006.

25. Lui C.A. Rossetti (1816-1916). *La o sută de ani dela naștere*, București, 1916.
26. MACIU Vasile, *Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu și C.A. Rosetti*, în „Revista de Istorie”, nr. 4, tom 27, 1974, p. 529.
27. MACK SMITH Denis, *Mazzini. L'uomo, il pensatore, il rivoluzionario*, (traducere, a treia ediție), Milano, Rizzoli, 2014.
28. MARCU Alexanru, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice. 1848-1877*, București, Cartea Românească, 2000.
29. MARX Karl, ENGELS Friedrich, *Collected Works*, vol. XI – 1851-1853, Londra, Lawrence & Wishart, 1979.
30. MASTELLONE Salvo, *Mazzini and Marx. Thoughts upon Democracy in Europe*, Westport, Conneticut – Londra, Praeger, 2003.
31. MAZZINI Giuseppe, *Scritti editi ed inediti*, vol. XLIII, Imola, Galeati, 1906-1943.
32. ROSETTI A. Constantin, *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, București, Minerva, 1980.
33. STAN Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
34. STAN Apostol, *Ion C. Brătianu și liberalismul român*, București, Ed. Globus, 1993.